

KAMIL PIETROWIAK, KATARZYNA WALA
Uniwersytet Wrocławski

Wprowadzenie

Tematem przewodnim prezentowanego numeru jest uzmysłowione bycie w świecie. Użycie wieloznacznej kategorii uzmysłowienia – zamiast mówienia o zmysłach czy sensualności – ma na celu ukazanie organicznego związku między poszczególnymi sposobami poznawania i doznawania rzeczywistości. Jak bowiem ukazują Autorzy poszczególnych artykułów, trudno oderwać od siebie i badać w odosobnieniu wrażenia zmysłowe, odczucia fizyczne, emocje i przeżycia, a także odnoszące się do nich interpretacje, refleksje i wspomnienia. Równie karkołomnym zadaniem byłoby wyznaczenie czytelnej granicy między tym, co w poznaniu – również w poznaniu zmysłowym – indywidualne i społeczne, biologiczne i kulturowe, bezwolne i świadome. W tym sensie wyodrębnienie kategorii zmysłów czy sensualności ma jedynie ułatwić podjęcie refleksji na temat ludzkiego zanurzenia w świecie – środowisku, wrażeniach, emocjach, myślach – a także wyznaczenie wygodnego punktu wyjścia dla rozważań dotyczących ogólniejszych zjawisk społecznych i wzorów kulturowych, które kształtują zarówno formę, jak i treść poszczególnych doznań. Jak wierzymy, prezentowane artykuły ukazują możliwości, ale i ograniczenia, tego rodzaju antropologicznych eksploracji.

Artykuły dotyczące tematyki uzmysłowionego bycia w świecie zostały podzielone na trzy grupy: 1) antropologia i etnografia wobec tematyki zmysłów i uzmysłowienia; 2) badania dotyczące odmiennych sposobów doświadczenia i odczuwania rzeczywistości; 3) antropologia zmysłów i pamięci.

Wprowadzeniem do rozważań na temat antropologicznej refleksji nad zmysłami jest artykuł Katarzyny Wali i Kamila Pietrowiaka *Antropologia zmysłów i sensoryczna etnografia – geneza, założenia, podejścia badawcze*. Autorzy – nie roszcząc

sobie pretensji do szczegółowej i pogłębionej eksploracji tej tematyki – omawiają ogólne inspiracje, źródła i kierunki rozwoju antropologii zmysłów, którą rozumieją nie tyle jako jasno sprecyzowaną subdyscyplinę akademicką, lecz raczej jako elastyczny obszar poszukiwań teoretycznych i empirycznych. Artykuł prezentuje skrótowo zainteresowania i dokonania badaczy, którzy zainicjowali antropologiczną refleksję nad zmysłami i percepcją: Alfreda Haddona, Ruth Benedict, Edwarda Halla czy Marshalla McLuhana. Następnie Autorzy przybliżają najważniejsze założenia kanadyjskiej szkoły antropologii zmysłów, tworzonej przez takich badaczy, jak: David Howes, Constance Classen, Anthony Synnott, a także odmienne od nich propozycje badawcze amerykańskich antropologów, w tym m.in. Paula Stollera i Nadii Seremetakis. Na zakończenie omówione zostają krytyczne uwagi wobec wąsko pojętej antropologii zmysłów wyrażone przez Sarah Pink i Tima Ingolda.

Rozwinięciem namysłu nad możliwościami badania zmysłów i percepcji w ramach antropologii kulturowej jest artykuł Doroty Angutek *Świadomość, samoświadomość, jaźń a zmysł haptyczny w kontekstach kultury i biologii*. Autorka postuluje rezygnację z modernistycznego rozgraniczania kultury i biologii, świadomości i jaźni, nauk humanistycznych od nauk biologicznych. Jej zdaniem tego rodzaju podziały – choć oczywiste, wygodne i łatwe w użyciu – w praktyce wyraźnie ograniczają badania nad ludzką percepcją i doświadczeniem. Jednym ze sposobów przezwyciężania tych kulturowo ustanowionych opozycji może być łączenie i krzyżowanie metod i ustaleń antropologii kulturowej, neurobiologii i kognitywistyki. Tak prowadzone rozważania, mające w znacznej mierze charakter spekulatywny, mogą stanowić grunt dla dalszych poszukiwań w obszarze ludzkiego uzmysłowionego bycia w świecie, w tym poszczególnych, acz organicznie złączonych dróg poznania i doświadczenia.

Blok teoretycznych rozważań odnoszących się do uzmysłowionego bycia w świecie zamyka artykuł Katarzyny Wali *Ułożyć świat na nowo. Rekonstrukcja koncepcji Tima Ingolda (cz. III)*. Jednocześnie tekst stanowi domknięcie tryptyku artykułów publikowanych na łamach „Etnografii” od 2016 roku, które w kompleksowy sposób omawiają postulaty i propozycje badawcze Ingolda. W niniejszym artykule Autorka prezentuje koncepcje szkockiego antropologa na tle pokrewnych im teorii rozwijanych w ramach współczesnej humanistyki, takich jak nowy materializm, posthumanizm czy paradygmat ucieleśnionego poznania. Analizie zostaje poddana także dyskusja i wzajemna krytyka między Ingoldem a Davidem Howesem, współtwórcą kanadyjskiej szkoły antropologii zmysłów. W końcu Autorka rozważa możliwości, ograniczenia i kierunki rozwoju prezentowanych koncepcji na gruncie badań antropologicznych i etnograficznych.

Kolejny zestaw tekstów dotyczy różnego rodzaju ograniczeń i zaburzeń percepcyjnych, które wyraźnie warunkują poznawcze i społeczne położenie wybranych osób i grup. Tak określoną tematykę otwiera artykuł Kamila Pietrowiaka *Feeling Visuality. Ideas of the Congenitally Blind People on the Sense of Sight and the Ability to See*. Autor prezentuje wycinek badań etnograficznych, które prowadził wśród osób niewidomych w latach 2011–2017. Przedmiotem

rozważań są wartości i znaczenia przypisane ogólnie pojętej kulturze wizualnej, które mają bezpośrednie przełożenie na postrzeganie zjawiska ślepoty oraz oczekiwania i praktyki „normalsów” wobec osób niewidzących. Następnie Autor omawia wyobrażenia i interpretacje osób niewidzących od urodzenia lub wczesnego dzieciństwa dotyczące zmysłu wzroku oraz związanych z nim możliwości poznawczych. Całość zamykają komentarze samych uczestników badań na temat poruszanych wątków – włączenie ich głosów wynika z przyjętego podejścia badawczego, odnoszącego się wprost do postulatów etnografii opartej na współpracy.

Z kolei artykuł autorstwa Magdaleny Dunaj – *Praktyki epistemiczne głuchych* – omawia doświadczenia oraz zabiegi tożsamościowe osób niesłyszących / głuchych / Głuchych. Autorka prowadziła regularne badania terenowe wśród osób głuchych, których ostatecznym rezultatem jest rozprawa doktorska *GŁUCHY-ŚWIAT. Głuchota w perspektywie antropologii zaangażowanej*. Prezentowany artykuł stanowi zaledwie wycinek zgromadzonego materiału badawczego, odnoszący się przede wszystkim do budowania identyfikacji oraz dążenia do samostanowienia się wspólnoty osób głuchych. Autorka jako przedmiot analizy wybrała treść strony internetowej „Głucha Polka Potrafi” (gluchapolkapotrafti.pl), zawierającej bogaty zbiór wywiadów prowadzonych wyłącznie w języku migowym, mających na celu ukazanie możliwości, dokonań i sukcesów osób głuchych. Artykuł prezentuje, w jaki sposób uczestnicy wybranych rozmów odnoszą się do swojej poznawczej sytuacji, a także, jak motywują do działania inne osoby niesłyszące.

Dopełnieniem tego bloku tematycznego jest artykuł Aleksandry Rzepkowskiej *Widzieć inaczej. Komentarz do doświadczeń osób chorujących na śnieg optyczny*. Autorka koncentruje się na konkretnym zjawisku neurologicznym, które wyraźnie wpływa na odbiór i interpretację wrażeń wizualnych przez dotknięte nim osoby, a także ich codzienne działania, strategie i relacje z otoczeniem. Artykuł przybliży doświadczenia dwóch kobiet – uczestniczek prowadzonych badań – które na swój własny sposób próbują oswoić i zdiagnozować nietypowe, fizyczne i optyczne objawy swych dolegliwości. Autorka śledzi wraz z rozmówczyniami przebieg tego procesu – od pierwszych doświadczeń tego rodzaju zaburzeń i związanych z tym emocji, poprzez kontakty z lekarzami, którzy nierzadko nie dowierzali swoim pacjentkom i banalizowali ich opowieści, aż po udane próby autodiagnozy tego stanu oraz stopniowe włączanie wrażenia śniegu optycznego do swego codziennego, normalnego życia.

Trzeci blok tematyczny składa się z artykułów, które rozpatrują kwestię powiązania między zmysłami, percepcją, refleksją i pamięcią, a także ukazują ich zależność od szerszych zjawisk i warunków politycznych, historycznych, społecznych i ekonomicznych. Tak zorientowane rozważania otwiera tekst Nadii Seremetakis, będący jednym z rozdziałów jej szeroko komentowanej książki *The Senses Still: Perception and Memory as Material Culture in Modernity* (1994). Amerykańska badaczka greckiego pochodzenia stanowi ważną postać na mapie antropologii zmysłów, oferującą autorskie podejście do tematyki sensualności i jej powiązań z czasem, przestrzenią, narodowością. W prezentowanym tekście

punktem zaczepienia dla tak ukierunkowanych eksploracji są doświadczenia związane ze smakowaniem konkretnej odmiany brzoskwini, która została wyparta przez bardziej trwałe i standardowe odmiany, a wraz z nią cały zestaw przeżyć, doznań i wspomnień wspólnych dla danej wspólnoty kulturowej.

Następnie przedstawiamy artykuł Filipa Wróblewskiego *Brud i odraza, czyli jak zostaje się etnografem. Część 1. Brud Innego*, który został pomyślany jako pierwsza część większej całości dotyczącej terenowych – cielesnych i sensualnych – doświadczeń etnografów, a także ich zakorzenienia w szerszym porządku społecznym, klasowym i estetycznym. Odnosząc się do bogatego materiału empirycznego i dokumentalnego, który dotyczy polskich powojennych badań etnograficznych na temat ludności wiejskiej, Autor stawia odważną tezę, zgodnie z którą rdzeniem terenowej praktyki – a zarazem przejawem statusu i identyfikacji badaczy – jest doświadczenie brudu Innego, zaś w tym konkretnie wypadku – polskich chłopów. Opisy przejmujących wrażeń zmysłowych i cielesnych wywołanych kontaktem z przestrzenią i ludnością wiejską ukazują zależność etnografów od wcielonych i najczęściej nieuświadomionych norm i wzorców w zakresie piękna, higieny czy hierarchii społecznej, które jednoznacznie wpływały na odbiór i interpretację „przedmiotów” badań, a także określanie swojej wrażliwości, roli i pozycji.

Trzecim artykułem w tym bloku tematycznym jest tekst Marceliny Jakimowicz *Trauma świadka, trauma ofiary? Holokaust i antypolska akcja w pamięci osób urodzonych w Galicji Wschodniej*. Autorka na podstawie własnych badań terenowych, w tym eksploracji w ramach projektu „Obertyn, Обертин, אברטין – opowieści o życiu miasteczka przed 1956”, zastanawia się nad splotami obserwacji, przeżyć, emocji, ocen i wspomnień świadków II wojny światowej na terenie dawnej Galicji Wschodniej. Przedmiotem opisu są opowieści najstarszych mieszkańców tego obszaru, nasączone silnymi doznaniem zmysłowymi i psychicznymi, a także odnoszące się do wydarzeń i przeżyć traumatycznych, osadzających się na stałe w sensorycznej pamięci rozmówców.

Wartościowym uzupełnieniem refleksji na temat związków między doświadczeniem zmysłowym, pamięcią, czasem i przestrzenią jest tekst *Teren uzmysłowiony* autorstwa Sylwii Bruny, Aleksandry Kulińskiej i Moniki Masalon, założycielek i członkiń Stowarzyszenia Pracownia Inicjatyw Społecznych DYM. „Dziewczyny z Dymu” – jak zwykliśmy z czułością określać ten gdański kolektyw – przybliżają specyfikę stowarzyszenia, a także własne podejście i rozumienie terenu badań w ramach prowadzonych projektów społecznych. Wspólnym mianownikiem działań podejmowanych przez DYM jest uzmysłowione doświadczanie najbliższego otoczenia, w tym konkretnych dzielnic miasta, wsłuchiwanie się w subiektywne opowieści mieszkańców, ukazywanie indywidualnych przeżyć i historii na tle szerszych przemian historycznych czy ekonomicznych w obrębie miasta.

Oprócz tego w prezentowanym numerze znalazł się jeden artykuł, który nie odnosi się do jego głównego tematu. Jest nimi tekst Aleksandry Gutowskiej pt. *Być „chodzącą organizacją pozarządową” w Kiberze – badania terenowe a działalność aktywistyczna*, opisujący konkretny przypadek wprowadzania w życie idei

antropologii zaangażowanej. Autorka dzieli się swoim osobistym doświadczeniem z Afryki, w czasie którego napotkała na problemy wynikające z łączenia roli badaczki i aktywistki. Prowadzi to ją do końcowego wniosku odwołującego się do słów Zofii Sokolewicz: „nie ma odpowiedzialności etnografii, jest indywidualna odpowiedzialność etnografów”.